

ЛОПУШАНСЬКА ОЛЕКСАНДРА ІВАНІВНА (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Лопушанська Олександра Іванівна
(01.01.1916 – 26.10.1995 р.р.)

100 років – це дуже багато в історії Людини. Майже 80 років Олександра Іванівна була свідком воєн, поділів кордонів, створення та розпаду імперій, трагедій людських доль, учасником розбудови освіти і науки, Учителем сотень студентів, аспірантів, науковців, мудрим порадиником для колег і рідних. Уже 20 років Олександри Іванівни немає з нами; ми продовжили її життя – наш Учитель живе у наших думках і спогадах.

Народилася Олександра (Шура, як називали її ровесники) у повітовому містечку Хотині. Початкова школа, а потім ліцей – перші сходинки на шляху до вершин науки. Молодіжний рух привабив Олександрю, і вона стала членом підпільної організації. Коли виникла загроза арешту, Олександра перейшла кордон СРСР, але не знайшла омріяну волю – молоду дівчину відправили у виправно-трудоий табір Карагандинської області КазРСР. Тільки 1948 року Олександра Іванівна повернулася до м. Хотина. Вищу освіту вона почала опановувати на хімічному

факультеті Кишинівського державного університету. Далі, з третього курсу – навчання на хімічному факультеті Чернівецького державного університету (ЧДУ). Однокурсники згадували, що старша за віком Олександра Іванівна була для них взірцем опанування знань, невтомної студентської праці. Здібну і працювиту студентку рекомендували для продовження навчання в аспірантурі (керівник д.х.н., проф. Памфілов А.В.). А далі – успішні захисти кандидатської (1959 р.) і докторської (1966 р.) дисертацій. Сьогодні можуть здивуватися, як за такий короткий термін можна було підготувати й захистити докторську дисертацію. Але це не була дивина для тих, хто працював поруч з Олександрю Іванівною – все своє життя вона присвятила науці.

Лопушанська О.І. створила у ЧДУ, відому не тільки в СРСР, але й за його межами, школу з термодинаміки нерівноважних процесів в хімії й проблемну науководослідну лабораторію з означеної тематики. На базі кафедри фізичної хімії ЧДУ, яку очолювала Олександра Іванівна, проведено дві Всесоюзні конференції з термодинаміки нерівноважних процесів за участі закордонних учених. Тривалий час тут функціонував Республіканський семінар з хімічної термодинаміки; Олександра Іванівна була членом редколегії міжнародного журналу «Journal of Non-Equilibrium Thermodynamics».

Велика заслуга Лопушанської О.І. у підготовці науково-педагогічних працівників. Вона керувала сама або разом з колегами (проф. Памфілов А.В., доценти Руді В.П., Зуєва Т.С., Ніцович В.М., Тевтуль Я.Ю.) навчанням 26 аспірантів і здобувачів ученого ступеня, які після захисту дисертацій розлетілися світами. Серед її учнів кандидати наук Балтер А.М. (м. Кишинів), Бзовий Е.Г., Бербець М.Д. (м. Чернівці), Біла Л.М. (м. Черкаси), Восвідка С.Д., Горлей В.В., Григоришин П.М. (м. Чернівці), Груздов Б.В. (м. Ленінград), Зуєва Т.С., Іванова Л.В., Капранов В.Н. (м. Чернівці), Кашпор В.М. (м. Житомир), Котелевець К.С. (м. Донецьк), Лесина Н.В. (м. Чернівці), Марковський Б.І. (Держава Ізраїль), Маковей Г.Л. (м. Чернігів),

Наумов М.П., Наумова Л.М. (м. Волгоград), Негрич В.В. (м. Івано-Франківськ), Памфілова Л.А. (м. Москва), Похмьолкіна С.О. (м. Дніпропетровськ), Прозорова (Ориняк) М.В. (м. Київ), Протопопов Є.В. (м. Москва), Цветкова Л.Б. (м. Львів), Цісар І.О. (м. Вінниця) та інші; двоє з учнів Лопушанської О.І. захистили докторські дисертації: Нечипорук В.В. – доктор фіз.-мат. наук, Тевтуль Я.Ю. – доктор хімічних наук.

Завдяки наполегливості Олександри Іванівни досягнуто чималих успіхів на ниві винахідницької діяльності; отримано низку авторських свідоцтв на винаходи, Лопушанська О.І. й колеги нагороджені нагрудним знаком «Изобретатель СССР», результати винаходів демонструвалися на ВДНГ СРСР (Бронзова медаль) і ВДНГ УРСР (диплом другого ступеня). Міжнародне визнання наукового та педагогічного досягнення Олександри Іванівни підтверджене грантом «Соросівського професора» Міжнародної Соросівської програми підтримки у галузі точних наук в Україні.

За активну й ефективну педагогічну, наукову та громадську роботу Лопушанській О.І. у 1970 р. присвоєно почесне звання заслужений працівник вищої школи УРСР, у 1981 р. – нагороджено орденом «Знак Пошани», а у 1987 р. – надано статус почесного громадянина м. Чернівці, а також почесного професора Чернівецького державного університету.

Найвища винагорода для нашого Вчителя – це пам'ять про Олександру Іванівну, збережена її колегами й учнями.

«Після того, як ми (доц. Людмила Біла, проф. Онуфрій Білий, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького) зі щемливим серцем залишили стіни найріднішої кафедри – кафедри фізичної хімії ЧДУ, нам, за півстоліття викладацької роботи у ВНЗ Черкащини, довелося співпрацювати і зустрічатися з багатьма непересічними, високопорядними вченими і педагогами. Але такого патріота України, щирої та надзвичайно скромної, обізнаної та доступної й відданої науці Людини, як Лопушанська О.І., ми не пригадуємо. У наших спогадах Олександра Іванівна залишається Вчителем, який не лише давав знання, а що головне, навчав їх брати і щиро ділитися з іншими. З глибокою вдячністю і повагою схиляємо свої голови перед її пам'яттю».

«Професор Лопушанська О.І. – керівник моєї наукової роботи, відзначалася особливою скрупульозністю під час обговорення методик експериментів і їх результатів. Багаторазово відшліфовувалося кожне речення наукової статті чи звіту. Олександра Іванівна вільно володіла кількома іноземними мовами й у цивілізованій державі могла би зробити блискучу наукову кар'єру. Але доля її склалася трагічно. Найкращі роки свого життя провела у радянському ГУЛАГу. У повоєнний час, після реабілітації, незважаючи на всі труднощі тоталітарної системи (відсутність сучасних приладів, погане забезпечення необхідним обладнанням, неможливість виступати на міжнародних конференціях за межами Радянського Союзу, відсутність наукового спілкування з фахівцями світового рівня), завдяки своїй наполегливості та фаховості змогла виконати й захистити кандидатську та докторську дисертації, стати завідувачем кафедри і науковим керівником для багатьох своїх учнів. Феноменальна працездатність і цілеспрямованість Олександри Іванівни дозволили їй досягти значних успіхів у галузі електрохімії та термодинаміки незворотних процесів. Завдяки їй на базі ЧДУ було проведено ряд Всесоюзних і Республіканських конференцій. Під її керівництвом захистили дисертації десятки випускників ЧДУ. Усе своє подвижницьке життя професор Лопушанська О.І. присвятила науковій роботі і вихованню плеяди науковців, у серцях і душах яких вона назавжди залишиться мудрим і визначним Учителем і Науковцем» (Степан Восвідка, доц. ЧДУ).

«Олександра Іванівна все своє життя присвятила науці, всі свої сили вона віддавала роботі зі студентами й аспірантами, які під її керівництвом опановували основи наукової діяльності. Лопушанська О.І. була талановитим Педагогом, уважним, терпеливим і доброзичливим наставником молоді. Попри це, вона була строгим і вимогливим Учителем, якщо йшлося про обговорення результатів наукових пошуків. Вона володіла талантом створювати творчу атмосферу в середовищі наукових працівників, спонукала до нових досліджень. Я з глибокою вдячністю зберігаю пам'ять про нашого Вчителя, непересічну й високообдаровану Людину» (Тетяна Зуєва, доцент ЧДУ).

«Коли я почала займатися науковою роботою, кафедру фізичної хімії очолювала

д.х.н., проф. Лопушанська О.І. Мене вразила відкритість і доброзичливість Олександри Іванівни. Колектив кафедри був її родиною. Тільки з роками я зрозуміла, з якою теплою Олександра Іванівна турбувалася кожним аспірантом, переймалася нашими успіхами, допомагала у важкі хвилини» (Лариса Іванова, к.х.н., м. Чернівці).

«Я (Любов Лавренчук, науковий працівник ЧДУ) мала честь працювати безпосередньо у групі проф. Лопушанської О.І. в останні роки її життя. Це були важкі часи перебудови, формування нових стосунків з Міністерством, зменшення фінансування та пов'язане з цим кадрове скорочення наукового підрозділу. Олександра Іванівна переймалася долею кожного працівника, підтримувала і допомагала, намагалася всіма силами зберегти колектив. Серед багатьох чеснот, притаманних цій чудовій Людині і науковцю, варто відзначити уміння згуртувати довкола себе різні покоління випускників-хіміків і залишатися берегинею традицій, очолюваної нею кафедри фізичної хімії. Я вдячна долі за подароване мені знайомство з чудовою Людиною – Олександрою Іванівною, багатьма іншими колегами, в колі яких пройшли 25 найкращих років мого життя».

«Олександра Іванівна Лопушанська була талановитою неординарною особистістю, а для нас, її учнів, справжнім Учителем. Пригадую початок мого навчання на хімічному факультеті ЧДУ – чудовий неповторний час. Олександра Іванівна проводила заняття в моїй групі на першому курсі, коли ми тільки починали «гризти» граніт хімічної науки. Частина теоретичних питань була для нас занадто абстрактною, важкою, проте Олександра Іванівна допомагала нам досягти потрібного рівня знань, навчання було насиченим і цікавим. Ми розуміли, що з нами працює Людина, якій притаманні не тільки фундаментальні знання, а й глибока внутрішня культура. І вже тоді Олександра Іванівна стала для нас прикладом для наслідування всього найкращого в поведінці й професіоналізмі.

Кандидатську дисертацію я виконувала під керівництвом Олександри Іванівни. Вважаю, що це був подарунок долі на моєму професійному шляху. Нас, аспірантів, у Олександри Іванівни було багато. І ми раділи, що працюємо поруч з талановитим Ученим, чудовим Педагогом і цікавою Людиною. Олександра Іванівна була вимогливим

керівником і водночас уміла тактовно взаємодіяти з нами, початківцями в науці; ми з вдячністю дослухалися до її думки.

Олександра Іванівна вміла співпереживати нам, вселяла віру в себе, коли не все вдавалося, допомагала долати страх перед нашими виступами чи то на кафедральному науковому семінарі, чи на конференціях перед науковою спільнотою. Як ми були вдячні їй за це!

Олександра Іванівна прискіпливо навчала нас працювати над текстом наукових праць. Ми розуміли, що для нас «планка» в цьому питанні поставлена високо, і писали свій рукопис особливо старанно, ретельно. А потім вдивлялися у виправлення, зроблені керівником, і захоплювалися. Це була теж свого роду школа: нібито виправлено всього одне слово чи трохи скорочена фраза, а висловлена думка стала точнішою, гострішою або, навпаки, наш сумнів щодо певного твердження трохи завуальовувався з тим, щоб пізніше доопрацювати певне питання.

Олександра Іванівна вміла дарувати нам добрий настрій, натхнення, що допомагало всьому колективу плідно працювати. Водночас вона вміла й відпочивати разом із молоддю. Ми з нею відзначали свята, їздили в гори, ходили на концерти.

Я зберігаю величезну вдячність шановній Олександрі Іванівні, низько вклоняюся пам'яті нашого Вчителя» (Наталія Лесина, доц. ЧНУ).

Борис Марковський, професор Бар-Іланського університету, Держава Ізраїль: «Мой дорогой Учитель – Александра Ивановна Лопушанская. Учитель – с большой буквы. Перед таким Учителем снимают шляпу, преклоняют колени. Ему поют славу. Но Александра Ивановна, наша любимая «А.И.», как мы ее называли на кафедре, не терпела поклонения и не любила торжественных речей и песен. Ее отличительная черта – скромность, данная от природы, как I-й закон термодинамики.

Александра Ивановна жила в доме, который создала сама – кафедру физической химии и известную школу физико-химиков и электрохимиков со штаб-квартирой в ее уютном, но маленьком кабинете, в комнате 34, на втором этаже химического факультета ЧГУ. В этом доме была особая атмосфера, особый научный и человеческий климат, который выкристаллизовался (любимое слово

А.И.) благодаря Учителю. Туда хотелось прийти утром и работать до позднего вечера.

Александра Ивановна показывала нам пример добросовестного, честного отношения к работе и уважительного отношения к людям. Она была мудрым человеком, нашим строгим научным судьей и внимательным другом.

В день 100-летнего Юбилея Александры Ивановны, 1 января 2016 года, мы – ее ученики и сотрудники, живущие в разных городах и странах, зажжем свечи.

Память о нашем дорогом Человеке и Учителе навсегда с нами».

«Я (Раиса Подолина, Новая Зеландия) с большой теплотой вспоминаю своих преподавателей. Александру Ивановну была для меня примером, она научила, как быть сильной, выдержанной и управлять своими эмоциями. Лопушанская А.И. была для нас образцом толерантного общения с людьми, работы с документами. Я искренне благодарна Александре Ивановне за помощь, оказанную мне, когда мой сын обжёгся и требовалось серьезное лечение, – это дано не каждому руководителю».

«Александра Ивановна всегда была и остается для меня (Зоя Умнова, Буковинський державний медичний університет) примером талантливого ученого и наставника, понимающего, чуткого, мудрого, чрезвычайно скромного человека, бесконечно преданного своему делу. Ее учеников жизнь разбросала по всему свету, но нас объединяет и роднит память о нашем Учителе. Мы все прошли ее школу, каждый достиг в жизни чего-то большего или меньшего, но все мы стали умнее, добрее, лучше, потому что каждому из нас она отдала частичку себя, научила быть настоящими людьми, в каждого вложила свой труд, щедро поделилась своими знаниями, умениями, опытом. Всегда вспоминаю Александру Ивановну с теплотой и огромнейшей благодарностью за веру в нас, поддержку, помощь, терпение и просто за то, что она была и есть в моей жизни».

«Пока живы мы – Ваши родные ученики, живы и Вы, дорогая Александра Ивановна. Вы только «ушли» в необратимые химические процессы. Вы многим дали широкую дорогу в жизнь и она длится. Мы – продолжение Вашей жизни. Мысленно поздравляю Вас со 100-летним юбилеем. Вспоминаю счастливые

молодые годы нашей жизни – и Вы всегда рядом. Как от лечебного родника мы впитывали Ваши чувства душевной доброты, отзывчивость, энергию и трудолюбие. Вы сделали нашу жизнь осмысленной и наполненной, а поэтому счастливой. Всеми своими помыслами и деятельностью Вы вселяли в нас любовь к активной плодотворной жизни и творческой деятельности.

Дорогая Александра Ивановна. Вы живее всех живых. Пусть Вам будет «царствие небесное», а земля пухом. Ваша благодарная ученица» (Людмила Цветкова, доц. Академії друкарства, м. Львів).

«Я (Інна Цісар, доцент Вінницького політехнічного інституту) раз-у-раз згадую добре, усміхнене обличчя Олександри Іванівни, яка дуже добре ставилася до мене й називала Інночка. Час від часу наші бесіди відбувалися у затишній оселі Олександри Іванівни. Вони стосувалися не тільки проблем хімії, але й буденних людських справ. Олександра Іванівна була надзвичайно скромною людиною і дуже рідко згадувала про свою діяльність у підпільній молодіжній організації м. Хотина. Я назавжди запам'ятала деякі її відверті спогади: «Інночко, страшно було йти на «явку» й передавати інформацію підпільникам. Ідеш і намагаєшся, щоб обличчя було не напружене й не забути важливі повідомлення. Думка була спрямована на те, щоб не потрапити до рук поліцаїв, бо багатьох членів організації розстріляли».

Про роки, проведені у ЧДУ, я час від часу розповідаю свої дітям і внукам. Взаємини між викладачами, науковими працівниками, аспірантами та студентами на кафедрі фізичної хімії ЧДУ – це взірць справжніх людських стосунків, які потрібно передавати молодим поколінням.

Пам'ять про нашого Вчителя, благородну й вельмиповажну Людину – Олександру Іванівну супроводжує все моє життя».

Усі, хто працював поруч з Лопушанською О.І., у пошані схиляють свої голови перед нашим мудрим Вчителем з повагою і вдячністю за життєву науку.

Ярема Тевтуль
доктор хімічних наук, професор,
член НСЖ України